

248'de vefat ettiğini ileri sürenler de vardır.

Eserleri. İbn Zencûye'nin günümüze ulaşan tek eseri *Kitâbü'l-Emvâl* olup büyük ölçüde hocası Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın *Kitâbü'l-Emvâl*'i esas alınarak yazılmış, onun rivayet ettiği hadis ve eserler aynı tarikle rivayet edilerek fikhî görüşleri, çeşitli meselelere dair yorumları ve naslar hakkındaki açıklamaları aynen nakledilmiştir. Bu arada müellif Ebû Ubeyd'in eserinde bulunmayan bazı konulara da yer vermiş, birkaç hususta onun görüşlerine muhalefet etmiştir. Bununla birlikte Ebû Ubeyd'in *Kitâbü'l-Emvâl*'inin bir tür müstahreci olduğu söylenen eser (Kettânî, s. 47) İslâm devletinin gelir kaynakları, bunların sarf yerleri, İslâm fetihleri sonucu artan ganimet ve fey gelirleri, madenler ve zekât konularında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Eser üzerinde Şâkir Zîb Feyyâz'ın yaptığı doktora tezi (1402/1982, Câmiatü'l-Ümmi'l-kurâ külliyyetü's-şerîa el-kitâb ve's-sünne) daha sonra yayımlanmıştır (I-III, Riyad 1406/1986). Alevî es-Sekkâf, Yahyâ b. Âdem el-Kureşî ve Ebû Yusuf'un *el-Harâc* adlı eserlerinde geçen hadislerle birlikte *el-Emvâl*'de yer alan hadislerin fihristini *Fehârisü'l-eĥâdiş: el-Emvâl li-Humeyd b. Zencûye el-Harâc li-Yahyâ b. Âdem el-Kureşî ve'l-Harâc li-Ebî Yûsuf şâhibi Ebî Hanîfe* adıyla neşretmiştir (Riyad 1410). İbn Zencûye'nin ayrıca *et-Tergîb ve't-terhîb* (*Kitâbü't-Tergîb fi feẓâ'ilü'l-a'mâl, Feẓâ'ilü'l-a'mâl* [İbn Hacer *el-İşâbe*'de bu eserden iktibaslarda bulunmuştur: Sezgin, I, 113; *Feẓâ'ilü'l-a'mâl*'in müellifin başka bir eseri olduğu da söylenmiştir: *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 339; Kettânî, s. 47]) ve *el-Âdâbü'n-nebeviyye* (*Kitâbü'l-Âdâb, Kitâbü'l-Edeb*) adlı eserleri kaynaklarda zikredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Zencûye, *Kitâbü'l-Emvâl* (nşr. Şâkir Zîb Feyyâz), Riyad 1406/1986, neşredenin girişi, s. 15-25; İbn Hibbân, *es-Şikât*, VIII, 197; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 160-162; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 150; İbn Asâkir, *el-Mu'cemü'l-müştemil*, s. 111; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 282; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 392-395; İbn Abdülhâdî, *Ülemâ'ü'l-hadis*, II, 236-237; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XII, 19-22; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, II, 550-551; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 202; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 48-49; *Keşfü'z-zunûn*, I, 401; II, 1274; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), III, 235; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 339; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 47; Sezgin, *GAS*, I, 113; Ahmed Ateş, "Haberler", *ŞM*, III (1959), s. 181; Mustafa Fayda, "İbn Zenceveyh'in *Kitâbü'l-Emvâl*'i", *MûîFD*, IV (1987), s. 429-432.

AHMET YILDIRIM

İBN ZERB (ابن زرب)

Ebû Bekr Muhammed b. Yebkâ
b. Zerb el-Kurtubî
(ö. 381/991)

Mâlikî fakihî.

8 Ramazan 317 (15 Ekim 929) tarihinde doğdu. Ebû Muhammed Kâsım b. Asbağ el-Beyyânî ve Muhammed b. Abdullah b. Ebû Düleym'den hadis dinledi. Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed el-Lü'lûî ve Ebû İbrâhim İshak b. İbrâhim b. Meserre et-Tüĥbî'den fıkıh okudu. Tahsil için seyahat yapmadığı gibi hadis rivayetiyle de meşgul olmadı. Özellikle re'y konusundaki kabiliyetiyle tanındı ve devrinde Mâlikî fıkının otoritesi haline geldi. Ebû Bekir Muhammed b. İshak b. Süleym'in kadılığı döneminde çeşitli kazâî meselelerin halili hususunda görüşlerine başvurulurdu. Muhammed b. İshak'ın vefatından sonra II. Hişâm'ın hilâfeti döneminde Kurtuba (Cordoba) kâdîlcemâası oldu (25 Cemâziyelâhîr 367/7 Şubat 978) ve bu görevini ölümüne kadar sürdürdü. Daha önce ticaretle meşgul olan İbn Zerb, kadılığa tayininden sonra Kurtuba ileri gelenlerini toplayarak mal varlığını ibraz etti. Kadılığı süresince verdiği âdil hükümlerle hem idarecilerin hem halkın sevgi ve saygısını kazandı.

İbn Zerb, İbn Meserre'nin sözde Empedokles felsefesi, Yeni Eflâtunculuk, Mu'tezile ve Bâtınîlik izleri taşıdığı söylenen akidesini benimseyenlerin belirlenmesi ve bunların tövbe ettirilmesi hususunu ısrarla takip etti. Onun tâbillerinden olduğu tesbit edilenler huzuruna getirilerek tövbe ettirildiği gibi ona ait kitaplar da toplatılarak yaktırıldı (350/961). Fıkıhtan başka matematik, Arap dili ve edebiyatı sahalarında da yetişen İbn Zerb üstün bir hitabet kabiliyetine sahipti. Cuma, bayram ve yağmur duası hutbelerini farklı üslûplarla irat ettiği kaydedilir. Resmî görevi yanında telif ve öğretim faaliyetleriyle de meşgul oldu ve aralarında İbnü'l-Hazzâ, Ebû'l-Velîd İbnü's-Saffâr, Ebû'l-Abbâs İbn Zekvân'ın da bulunduğu birçok talebe yetiştirdi. Zühd ve takvâ sahibi bir âlim olan İbn Zerb 12 Ramazan 381 (22 Kasım 991) tarihinde vefat etti ve Kureyş Kabristanı'na defnedildi.

İbn Zerb'in Mâlikî fıkına dair *el-Hişâl* adlı eserinin bir nüshası Madrid'de Biblioteca Nacional'de bulunmaktadır (Robles, nr. 38). *er-Red 'alâ İbn Meserre* adlı eserinin ise günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Faradî, *Târîhu 'ulemâ'i'l-Endelüs* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire-Beyrut 1410/1989, II, 775-776; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1410/1989, I, 162-163; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, II, 630-633; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 246; Dabbî, *Buġyetü'l-mültemis*, I, 189; Zehebî, *el-İber*, II, 160; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, III, 975; Safedî, *el-Vâfi*, V, 183; Nübâhî, *Târîhu kuġdâti'l-Endelüs*, Beyrut 1403/1983, s. 13, 77-81, 151-152, 188, 199; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcû'l-müzheb*, s. 268-269; Süyûtî, *Buġyetü'l-vu'ât*, I, 260; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 101-102; F. Guillen Robles, *Catálogo de los manuscritos arabes existentes en la Biblioteca Nacional de Madrid*, Madrid 1889, nr. 38; Suter, *Die Mathematiker*, s. 68; İzzâhu'l-meknûn, II, 292; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 100; Zirikî, *el-A'lâm*, VII, 360; A. G. Palencia, *Târîhu'l-fikri'l-Endelüsî* (trc. Hüseyin Münis), Kahire 1955, s. 330; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XII, 97-98; Hasan Yûsufî Eşkûrî, "İbn Zerb", *DMBİ*, III, 620-621.

CENGİZ KALLEK

İBN ZEYDÂN (ابن زيدان)

Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed
b. Abdurrahmân eş-Şerîf el-Hasenî
(1873-1946)

Faslı devlet adamı,
tarihçi ve şair.

Rebîülâhîr 1290'da (Haziran 1873) eski başşehir Miknâs'taki sarayda doğdu. Fas kraliyet ailesine mensup olup büyük dedelerinden Zeydân'a nisbetle İbn Zeydân diye anılmaktadır. Miknâs'ta ve Fas şehrinde babası Muhammed ve amcası Abdülkâdir b. Abdurrahman'dan Kur'an, Miknâs Kadısı Muhammed b. Abdüsse-lâm et-Tâhirî ve Ahmed b. Muhammed İbn Hayyât ez-Zekkârî'den çeşitli ilimler okudu. Hasan b. Yezîd el-Miknâsî, İbn Abdülkâdir es-Sûsî el-Haddâd, Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî ve Abdüsselâm b. Muhammed el-Hevvârî de onun hocalarındandır. Daha sonra babasının yerine Miknâs ve yöresi şeriflerinin başına nakîbüleşraf tayin edildi. 1913'te hac için Mekte'ye giderken Mısır'a, dönüşünde de Tunus, Kayrevan ve Cezayir'e uğradı. Hac yolculuğu, Ortadoğu İslâm dünyasının büyük şehirlerindeki seçkin âlimlerin derslerine katılması için iyi bir fırsat oldu. Bu esnada Ahmed b. İsmâil el-Berzencî, Ahmed b. Muhammed el-Hattâbî es-Senûsî ve Muhammed Bahît el-Müttî gibi âlimlerden icâzet aldı. Fas'ta Fransız sömürgeciliğinin kurulmasından sonra Miknâs'taki askerî okulun müdür yardımcılığına getirildi. 16 Kasım 1946'da vefat etti ve büyük bir kütüphane yaptırdığı Miknâs'ta

İbn Zeydân

ta dedelerinden Sultan Mevlây İsmâil'in türbesine gömüldü.

İbn Zeydân, resmî görevleri yanında ilimle ve edebiyatla da uğraşmış, bilhas- sa tarihle meşgul olarak Fas Sultanlığı'nın geçmişine dair önemli eserler telif etmiş- tir; bu arada birçok şiir yazdığı görülür. Onun kitapları, Miknâs ve Fas Filâli şerif- leri hânedanı hakkında kaleme alınmış en önemli kaynaklar sayılmaktadır. Sade bir dille kaleme alınan eserlerinin pek çoğu planlar, resmî belgelerin sûretleri ve re- simlerle zenginleştirilmiştir.

Eserleri. 1. *İthâfû a'lâmi'n-nâs bi-ce- mâli aḥbâri ḥâdirati Miknâs*. Miknâs tarihiyle Fas Filâli şerifleri hânedanının ilk sultanlarına ve meşhur devlet adamları- na ait biyografilerden oluşan eserde Mik- nâs'ın topografyası ve iktisadî hayatıyla ilgili önemli bilgiler mevcuttur (sekiz cilt- lik eserin beş cildi neşredilmiştir; Rabat 1347-1352/1929-1933). 2. *ed-Dürerü'l-fâ- ħire bi-me'âşiri'l-mülûki'l-'Aleviyyîn bi-Fâsi'z-zâhire*. Filâli'lerin başlangıçtan 1936 yılına kadarki tarihidir (Rabat 1356/ 1937). 3. *el-'İz ve's-şavle fi me'âlimi niẓâmi'd-devle*. Abdülvehhâb b. Man- sûr'un önsözüyle basılan eser sultanların saray hayatı ve dönemin Fas hükümeti- nin icraatı hakkındadır (I-II, Rabat 1381- 1382/1961-1962). Eserin Rabat el-Hizâ- netü'l-Haseniyye'deki yazmalarında (nr. 8049-8050) neşredilen kısımlarda bulun- mayan bazı bilgiler mevcuttur. 4. *el-'Alâ- 'ıku's-siyâsiyye beyne'd-devleti'l-'Aleviyye ve'd-düveli'l-ecnebiyye*. *Mecel- letü'l-Mağrib* dergisinin 16. sayısının ilâ- vesi olarak yayımlanan eser (Rabat 1352/ 1934), Fas Krallığı'nın Avrupa devletleriyle ilişkilerini ele almaktadır. 5. *el-Menâ- hicü's-seviyye fi me'âşiri'l-mülûki'd- devleti'l-'Aleviyye*. Karaviyyîn Külliye- si'nde okutulmak üzere hazırlanmış bir ders kitabıdır. Filâli (Alevî) tarihini V. Mu- hammed (1927-1953) dönemine kadar anlatan eserde müellifin diğer kitapların-

da yer almayan yeni bilgiler bulunmakta- dır (I-II, Rabat, ts.). 6. *el-Menze'u'l-laṭîf fi't-telmîḥ bi-mefâḥiri Mevlânâ İsmâ'il eş-Şerîf*. 1927 yılında tamamlanmıştır (Dârülbeyzâ 1993). 7. *en-Nûrû'l-lâ'ih bi-mevlidi'r-Resûli'l-hâtimi'l-fâtiḥ*. Hz. Peygamber'in doğumuna dair yazdığı şi- irlerden meydana gelen divanıdır (Tunus, ts., *Kifâyetü'l-muḥtâc fi medḥi şâḥibi'l-li- vâ ve't-tâc ile birlikte*). 8. *el-Yümnü'l-ve- fir el-vâfi fi-ımtidâḥi'l-Cenâb el-Mev- levî el-Yûsufi*. Sultan Yûsuf b. Hasan (1912-1927) için yazılan şiirleri ihtiva eder (Fas 1342/1924). 9. *Buğyetü'l-müstehâm fi medḥi ḥayri'l-enâm şallallâhü 'aley- hi ve sellem* (Fas 1990). 10. *Min kaḍâ- ya'l-mesraḥi'l-Mağribî* (Miknâs 1978).

Müellifin Fas'ta el-Mektebetü'l-Hase- niyye Zeydânî koleksiyonunda bulunan yayımlanmamış eserleri de şunlardır: 1. *el-Mü'ellifün ve'l-mü'ellifât 'alâ 'ah- di'd-devleti'l-'Aleviyye* (nr. 12564). İbn Sûde hacimli bir cilt olduğunu söyler (*De- lilü mü'errihi'l-Mağribi'l-akşâ*, I, 158). 2. *en-Nehḍatü'l-'İlmiyye fi 'ahdi'd-dev- leti'l-'Aleviyye: İhyâ'ü'l-'ulûm ve iz- dihâruhâ fi 'aşri'd-devleti'l-'Aleviyye*. *Mecelletü'l-Mağrib*'de kısmen yayım- lanmıştır (sy. 5, 1355/1936, s. 11-17). 3. *Fihrist*. Eserde müellifin Fas ve Hicaz'da- ki hocalarından bahsedilir. 4. *Rihletü'l- Hicâz ve Mısr ve's-Şâm* (nr. 12381). 5. *İ'lâmü'l-ḥâḍır ve'l-bâd*. Hz. Peygamber için yazdığı şiirlerini ihtiva eder (nr. 12430). 6. *Evzâḥu'l-mecâz* (icâzet konusundadır). 7. *Tebyînü vüçûhi'l-iḥtilâl fi müstene- di'l-lâni'l-'adliye li-sübûti rü'yeti'l-hi- lâl* (eserlerinin bir listesi için bk. Muham- med Haccî, IX, 3218).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Abbas el-Kabbâc, *el-Edebü'l- 'Arabî fi'l-Mağribi'l-akşâ*, Muhammediye 1400/ 1979, I, 81-82; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Sûde, *Delilü mü'errihi'l-Mağribi'l-akşâ*, Dâ- rülbeyzâ 1960, I, 27, 47, 56, 158-162, 169, 170; II, 328, 361, 377, 434, 442, 448; Ahmed Miknâsî, *Ehemmü meşâdiri't-târîḥ ve't-ter- ceme fi'l-Mağrib*, Titvân 1963, s. 13; W. Marçais, "Les belles chroniques de Meknès", *CRAIBL*, s. 19-20; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 335; Fev- zî Abdürrezzâk, *el-Maḥbû'âtü'l-haceriyye fi'l- Mağrib*, Rabat 1986, s. 30, 83, 119; Muham- med el-Menûnî, *el-Meşâdirü'l-'Arabîyye li-târî- ħi'l-Mağrib*, Muhammediye 1410/1989, II, 199- 200, 207, 211-212, 219, 230, 237, 240, 255, 277; a.mlf., "Mü'erriḥu Miknâs İbn Zeydân", *Da'vetü'l-hak*, X/1 (1966), s. 93-99; Muham- med Haccî, *Meusû'atü a'lâmi'l-Mağrib*, Beyrut 1417/1996, IX, 3216-3219; "Un petit fils de M. Ismail à Meknès", *Afrique du nord illustrée*, 29 Juin 1930; G. Deverdun, "İbn Zaydân", *EP* (İng.), III, 973.

PHILIP CHARLES SADGROVE

İBN ZEYDÛN

(ابن زيدون)

Ebü'l-Velid Ahmed

b. Abdillâh b. Ahmed

b. Gâlib el-Mahzûmî el-Endelüsî
(ö. 463/1071)

Şair, edip ve vezir.

394 (1004) yılında Kurtuba'da (Cordoba) doğdu. Müslümanların İspanya'yı fethi sı- rasında oraya giden Benî Mahzûm Arap- ları'ndandır. Hem baba hem de anne ta- rafından Endülüs Emevî Devleti'nde yük- sek düzeyde görevler almış seçkin bir aile- ye mensuptur. Anne tarafından dedesi Ebû Bekir Muhammed vezirlik ve kadılık görevlerinde bulunmuş, babası Kurtuba'- da kadılık ve Kurtuba yönetiminde danış- manlık yapmıştır. İbn Zeydûn önce baba- sından, on bir yaşında iken onun ölümün- den sonra anne tarafından dedesiyle İbn Zekvân ve Ebû Bekir Müslim b. Ahmed el-Kurtubî gibi hocalardan öğrenim gör- dü. Arap dili ve edebiyatı, tefsir, hadis ve fıkıh okudu; tarih ve coğrafya ile meşgul oldu.

İbn Zeydûn, 422'de (1031) Endülüs Emevî Devleti'nin çöküşünden sonra ül- kede meydana gelen siyasî olaylar sıra- sında ve Kurtuba'daki ayaklanmalarda Cehver ailesini destekledi. Feth b. Hâkân el-Kaysî'nin kendisi için kullandığı "Kur- tuba ayaklanmasının lideri ve Cehverî Devleti'nin kuruluşunun öncüsü" ifade- sinden (*Ḳalâ'idü'l-'ıkyân*, s. 70) onun bu olaylarda önemli rol oynadığı anlaşılmak- tadır. Ayaklanmalar sonucunda Kurtuba, Ebû'l-Hazm Cehver'in hâkimiyeti altına girince İbn Zeydûn yeni yönetimde vezir olarak görev aldı ve kısa bir süre sonra Ebû'l-Hazm'ın en yakın adamlarından biri oldu. Kurtuba yönetimiyle komşu yöne- timler arasında Ebû'l-Hazm'ın elçisi ola- rak görev yaptı. Bu durum diğer bazı ve- zirlerin kıskançlığına yol açtı. Kendisine rakip olan vezir Ebû Âmir İbn Abdûs, İbn Zeydûn'un sık sık Endülüs Emevî halife- lerinden Müstekfî-Billâh'ın kızı Vellâde'- nin evine gitmesinin ardında Emevîler'i tekrar iş başına getirmeyi amaçlayan bir komplo hazırlığı bulunduğunu iddia etti. Bu iftira üzerine hapsedilen İbn Zeydûn hapisten hükümdara hitaben şiirler ve risâleler yazdı. Ancak hükümdarın affına mazhar olamayacağını anlayınca Ebû'l- Hazm'ın oğlu Ebû'l-Velid'in yardımıyla hapisten kaçarak İşbiliye'ye (Sevilla) gitti. Burada Emîr Mu'tazid-Billâh el-Abbâdî tarafından iyi karşılandı. İşbiliye'de bir sü-